

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.3688>

ArticleHistory:

Received

13/07/2025

Accept

15/09/2025

**Available
online**

15/09/2025

**INCLUSIVE DEVELOPMENT PERSPECTIVE: AN
EVALUATION OF THE TWELFTH DEVELOPMENT PLAN
REGIONAL DEVELOPMENT POLICIES AND MEASURES**
KAPSAYICI KALKINMA PERSPEKTİFİ: ON İKİNCİ KALKINMA
PLANI BÖLGESEL GELİŞME POLİTİKA VE TEDBİRLERİ
ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Faruk Selahattin YOLCU ¹

Abstract

In today's sustainable development approach, the necessity of a multidimensional model that includes social equality and environmental responsibility, where economic growth alone is not sufficient, comes to the fore. In this direction, the inclusive development perspective that has developed is a sustainable development approach that covers all segments of society, aiming to provide a balance between economic growth, social justice and environmental sustainability. This approach aims not only to increase economic welfare, but also to encourage the participation of disadvantaged groups in development processes, to ensure the protection of natural resources and to strengthen central-local relations. In this context, it offers a more just and participatory development vision where social inequalities are eliminated, environmental sustainability and economic growth are addressed together. In line with this vision, the study aims to examine the regional development policies and measures included in Türkiye's Twelfth Development Plan (2024-2028) with an inclusive development perspective. In the study, the successes of inclusive development principles within the framework of the plan and the aspects that need to be developed are discussed based on secondary data analysis and descriptive analysis. The findings show that Türkiye has made progress towards achieving its inclusive development goals, while also pointing out areas for improvement to increase the participation of all segments, support environmental adaptation and strengthen inclusive policy mechanisms. The study contributes to Türkiye's strategic planning towards sustainable development goals and provides an important basis for developing a stronger regional development model that focuses on inclusiveness.

Keywords: Sustainable Development, Inclusive Development, Twelfth Development Plan, Public Policy, Regional Development.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, selahattin.yolcu@kocaeli.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9942-7669>

Özet

Günümüz sürdürülebilir kalkınma anlayışında, ekonomik büyümenin tek başına yeterli olmadığı, sosyal eşitlik ve çevresel sorumluluğu içeren çok boyutlu bir modelin gerekliliği öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda gelişen kapsayıcı kalkınma perspektifi, ekonomik büyüme, sosyal adalet ve çevresel sürdürülebilirlik arasındaki dengeyi sağlamayı hedefleyen, toplumun tüm kesimlerini kuşatıcı bir sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, yalnızca ekonomik refahı artırmayı değil, aynı zamanda dezavantajlı grupların kalkınma süreçlerine katılımını teşvik etmeyi, doğal kaynakların korunmasını sağlamayı ve merkez-yerel yönetim ilişkilerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda sosyal eşitsizliklerin giderildiği, çevresel sürdürülebilirlik ve ekonomik büyümenin birlikte ele alındığı, daha adil ve katılımcı bir kalkınma vizyonu sunmaktadır. Bu vizyon doğrultusunda çalışma, Türkiye'nin On İkinci Kalkınma Planı'nda (2024-2028) yer alan bölgesel gelişme politika ve tedbirlerini, kapsayıcı kalkınma perspektifiyle incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada ikincil veri analizi ve betimsel analize dayalı olarak kapsayıcı kalkınma ilkelerinin plan çerçevesindeki başarıları ve geliştirilmesi gereken yönleri ele alınmıştır. Bulgular, Türkiye'nin kapsayıcı kalkınma hedeflerine ulaşma yolunda ilerleme sağladığını gösterirken, tüm kesimlerin katılımını artırmak, çevresel uyumu desteklemek ve kapsayıcı politika mekanizmalarını güçlendirmek için iyileştirme alanlarına işaret etmektedir. Çalışma, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yönelik stratejik planlamasına katkılar sağlayarak kapsayıcılığı merkeze alan daha güçlü bir bölgesel kalkınma modeli geliştirilmesine yönelik önemli bir zemin sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma, Kapsayıcı Kalkınma, On İkinci Kalkınma Planı, Kamu Politikası, Bölgesel Gelişme.

GİRİŞ

Sürdürülebilir kalkınma, yalnızca ekonomik büyümeyi artırmayı değil, aynı zamanda sosyal eşitlik, çevresel sürdürülebilirlik ve toplumsal refahı sağlamayı hedefleyen çok boyutlu bir dönüşüm sürecini ifade etmektedir. Bu dönüşüm süreci, küresel ölçekte sürdürülebilirlik anlayışıyla şekillenmekte; çevresel koruma, sosyal adalet ve ekonomik kalkınmanın bir arada ele alındığı bir vizyonu öne çıkarmaktadır (Tıraş, 2012: 60-61; Ozan, 2024 : 402-403). Ancak kalkınma hedeflerinin ulusal ve bölgesel düzeyde uygulanabilirliği, her toplumun kendine özgü dinamiklerini ve bölgesel farklılıkları dikkate almayı gerektirmektedir. Bu bağlamda, bölgesel kalkınma politikaları, yerel ekonomik potansiyelin harekete geçirilmesi, bölgeler arasındaki eşitsizliklerin azaltılması ve kapsayıcı kalkınma anlayışının hayata geçirilmesi için kritik bir araç olarak öne çıkmaktadır. Kapsayıcı kalkınma, sürdürülebilir kalkınmanın toplumsal boyutunu genişleterek, ekonomik büyümenin yarattığı faydaların toplumun her kesimine adil bir şekilde dağıtılmasını, dezavantajlı grupların kalkınma süreçlerine aktif katılımını ve toplumsal bütünleşmenin sağlanmasını hedeflemektedir (Gupta ve Vagelin, 2016: 435). Bu yaklaşım hem kalkınma politikalarının ekonomik yönünü hem de sosyal ve çevresel etkilerini de göz önünde bulunduran bir çerçeve sunmaktadır.

Çalışma kapsamında kapsayıcı kalkınma perspektifiyle incelenecek olan Türkiye'nin On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028), sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda şekillenmiş; bölgesel kalkınma, sosyal adalet ve çevresel sürdürülebilirlik arasında bir denge kurmayı amaçlayan stratejik bir belgedir. Plan, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması, yerel ekonomik potansiyelin harekete geçirilmesi ve doğal kaynakların korunması gibi temel hedefleri içermektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023). Aynı zamanda, kapsayıcı kalkınma ilkeleri doğrultusunda çeşitli politika ve tedbirler sunmaktadır. Çalışma bu doğrultuda, On İkinci Kalkınma Planı'nın sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde belirlenen bölgesel gelişme politika ve

tedbirlerini, kapsayıcı kalkınma yaklaşımının sosyal, çevresel ve ilişkisel kapsayıcılık ilkeleri doğrultusunda analiz etmeyi amaçlamaktadır. İkincil veri analizi ve betimsel analiz yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmada, kalkınma planının başarılarını ve iyileştirmeye açık yönlerini bilimsel bir perspektifle incelenmektedir. İlk olarak, kapsayıcı kalkınmanın teorik temelleri ve sürdürülebilir kalkınma ile olan ilişkisinin ele alındığı teorik çerçeve sunulmuştur. Daha sonra, sosyal, çevresel ve ilişkisel kapsayıcılık boyutları üzerinden planın bölgesel gelişme politikaları incelenmiş ve bu politikaların başarıları ile sınırlılıkları betimsel bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda, kapsayıcı kalkınma ilkelerinin etkinliğini artırmaya yönelik öneriler sunulmakta, Türkiye'nin bölgesel kalkınma stratejilerinde daha bütüncül ve kapsayıcı bir yaklaşımın benimsenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu kapsamlı analiz, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma yolundaki stratejik önceliklerini yeniden gözden geçirmesine ve güncel uluslararası standartlarla uyum sağlamasına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Bu bölümde sürdürülebilir kalkınma, kapsayıcı kalkınma ve bu iki yaklaşımın birbirini tamamlayan yönleri üzerine kapsamlı bir literatür incelemesi yapılmaktadır. İlk olarak, sürdürülebilir kalkınma kavramı ele alınmakta; tarihsel gelişimi, temel ilkeleri ve uluslararası düzeydeki uygulamaları açıklanmaktadır. Daha sonra, kapsayıcı kalkınma perspektifine odaklanılarak, bu yaklaşımın sosyal, çevresel ve ilişkisel boyutları incelenmektedir. Son olarak, sürdürülebilir kalkınma ile kapsayıcı kalkınma arasındaki ilişki değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme, her iki kavramın bütüncül kalkınma vizyonu sunmadaki katkılarını analiz ederek literatüre ilişkin teorik çerçeveyi tamamlamaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma, toplumların ekonomik büyümeyi, çevresel korumayı ve sosyal eşitliği dengeleyerek, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetini tehlikeye atmadan mevcut nesillerin ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan bir kalkınma modelidir (Ruggerio, 2021: 2-4). Bu model, yalnızca bugünün ihtiyaçlarını karşılamaya değil, aynı zamanda kaynakların sürdürülebilir yönetimini sağlayarak gelecek nesillere sağlıklı bir çevre bırakmayı hedeflemektedir (Gürlük, 2001: 13-14). Ekonomik büyümenin, ekosistemleri aşırı tüketmeden, doğal kaynakları etkin kullanarak ve çevresel bozulmaları azaltarak sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Aynı zamanda, sosyal eşitlik ilkesini temel alarak toplumun tüm kesimlerinin kalkınma sürecine dâhil edilmesini ve kalkınmanın getirdiği faydalardan eşit bir şekilde yararlanmasını amaçlamaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, çevre koruma ve toplumsal refahı birbirine entegre eden, toplumsal ihtiyaçları doğal sınırlar içinde karşılayarak bireylerin yaşam kalitesini artırmayı hedefleyen bir kalkınma yaklaşımıdır (Halkos, ve Gkampoura, 2021: 94-95). Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma, niteliksel olarak kısa vadeli büyüme yerine uzun vadeli sürdürülebilirlik anlayışını teşvik eden, ekolojik ayak izi düşük ve kapsayıcı bir kalkınma modeli inşa etmektedir (Ergün ve Çobanoğlu, 2012: 99-100).

Tarihsel olarak sürdürülebilir kalkınma kavramının uluslararası düzeyde kabul görmesi, çevresel, ekonomik ve sosyal bileşenleri dengeleyen kalkınma modellerine olan ihtiyacın artmasıyla gerçekleşmiştir (Yeni, 2014: 183-185). İlk kez 1987 yılında Brundtland Raporu'nda tanımlanan sürdürülebilir kalkınma, bugünkü nesillerin ihtiyaçlarını karşılarken gelecek nesillerin de ihtiyaçlarını karşılama

yeteneğini tehlikeye atmayan bir kalkınma modeli olarak tanımlanmaktadır (Seydioğulları, 2013: 19). Bu temel ilkeler doğrultusunda, 1992 yılında Rio de Janeiro’da düzenlenen Dünya Zirvesi’nde sürdürülebilir kalkınmaya yönelik *Rio Deklarasyonu* ve *Gündem 21* gibi önemli belgeler kabul edilmiştir. Bu belgeler, sürdürülebilir kalkınmanın ulusal ve yerel düzeyde uygulanması için kapsamlı bir eylem planı sunmaktadır (Akgül, 2010: 136-138). 1997’de Kyoto Protokolü kabul edilmiş olup, çevresel sürdürülebilirliği sağlamaya yönelik sera gazı emisyonlarını azaltma taahhüdü vermektedir. Bu protokol, sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutunu güçlendiren uluslararası bir anlaşma olarak öne çıkmaktadır. 2002 yılında Johannesburg Zirvesi’nde sürdürülebilir kalkınma hedefleri yeniden gözden geçirilmiş; gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınma süreçlerine destek verilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Gedik, 2020: 200-201). Küresel iş birliğini güçlendirmeyi amaçlayan Paris İklim Anlaşması, 2015 yılında kabul edilmiş olup küresel sıcaklık artışını 2°C’nin altında tutmayı hedeflemektedir. Bu anlaşma, ülkelerin iklim değişikliği ile mücadelede bireysel katkı düzeylerini belirlemelerini teşvik etmektedir (Karakaya, 2016: 2-3). Aynı yıl Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH), 2030 yılına kadar yoksulluğu sona erdirmeye, eşitsizlikleri ortadan kaldırma ve çevresel sürdürülebilirliği sağlama gibi hedeflerle sürdürülebilir kalkınmayı tüm dünyada teşvik eden 17 küresel hedef olarak görülmektedir (Çekici ve Bayrakçı, 2024: 90; Ceran ve Pınar, 2023: 93). Bu hedefler, sürdürülebilir kalkınmanın toplumun tüm kesimlerine yayılmasını amaçlayan kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır.

Türkiye, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine uyum sağlamak amacıyla çeşitli strateji belgeleri ve politikalar geliştirmiş bulunmaktadır. Türkiye’nin Beş Yıllık Kalkınma Planları, sürdürülebilir kalkınma ilkelerini kapsayan stratejilerle ekonomik kalkınmayı sağlamayı amaçlayan ilk ulusal çabalar arasında yer almaktadır. Özellikle Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) ve On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), çevre koruma, enerji verimliliği ve sosyal kalkınma gibi alanlarda sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda önemli stratejiler ortaya koymaktadır. 2010 yılında hazırlanan Ulusal İklim Değişikliği Stratejisi ve Eylem Planı, Türkiye’nin iklim değişikliği ile mücadelede enerji, sanayi, ulaşım ve atık yönetimi gibi alanlarda sürdürülebilir kalkınma politikalarını güçlendirmeyi hedeflemektedir (Eşkinat, 2016: 278). Türkiye, aynı zamanda 1992 Rio Zirvesi’nde kabul edilen Gündem 21 çerçevesinde sürdürülebilir kalkınma ilkelerini benimsemiş ve yerel düzeyde çevre dostu politikalar geliştirmeyi amaçlamıştır (Özmehmet, 2008: 16-18). Dönemin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından hazırlanan 2011-2023 Türkiye Çevre Stratejisi ve Eylem Planı, doğal kaynakların korunması, atık yönetimi ve hava kalitesinin iyileştirilmesi gibi çevresel sürdürülebilirlik hedeflerini içermektedir. Türkiye, 2021 yılında Paris İklim Anlaşması’nı onaylayarak küresel sıcaklık artışını sınırlandırma taahhüdünde bulunmuş olup, sürdürülebilir kalkınma sürecinde çevresel sorumluluklarını uluslararası alanda güçlendirmiştir (Demir, 2022: 169). Son olarak, Türkiye, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine uyum sağlamak amacıyla 2022 yılında *Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine Uyum Stratejisi*’ni uygulamaya koymuştur. Bu strateji, yoksulluğun azaltılması, eğitimde fırsat eşitliği, toplumsal cinsiyet eşitliği ve çevrenin korunması gibi alanlarda sürdürülebilir kalkınma hedeflerini desteklemektedir.

Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin attığı adımlar, bölgeyi bu bağlamda küresel gelişmelerle uyumlu hale getirmekte; bölgede çevresel, sosyal ve ekonomik dengeyi sağlamaya yönelik güçlü bir çerçeve oluşturmaktadır. Mevcut politikalar sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin ulusal kalkınma stratejileriyle entegre

edilmesini desteklemekte; toplumun tüm kesimlerinin refahını ve çevrenin korunmasını sağlamaya yönelik kapsamlı bir yaklaşım sunmaktadır.

Kapsayıcı Kalkınma Perspektifi

Kapsayıcı kalkınma, sürdürülebilir kalkınmanın sosyal, ekolojik ve ekonomik boyutlarına eşit düzeyde odaklanarak toplumsal refahın artırılması ve çevresel sorunların çözülmesi için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Bu model, ekonomik büyümenin yalnızca mali getirilere değil, toplumsal refah ve çevresel sürdürülebilirlik ile de dengelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Kapsayıcı kalkınma, ekonomik büyümenin yararlarını toplumun en savunmasız ve dezavantajlı kesimlerine ulaştırmayı öncelik haline getirmektedir. Böylece, toplumdaki tüm kesimlerin kalkınma sürecinden adil bir şekilde faydalanmaları sağlanmaktadır (Gupta ve Vegelin, 2016: 435). Bu yönüyle kapsayıcı kalkınma, geleneksel büyüme modellerine kıyasla daha geniş kapsamlı ve topluma duyarlı bir kalkınma vizyonu sunmakta; yalnızca ekonomik performansa değil, aynı zamanda sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğe dayalı bir kalkınma anlayışını öne çıkarmaktadır. Kapsayıcı kalkınma, birbirini tamamlayan üç temel boyut olan sosyal, ekolojik ve ilişkisel kapsayıcılığa dayanmakta ve temel boyutlar şöyle açıklanmaktadır (Gupta ve Vegelin, 2016: 436-440):

Sosyal kapsayıcılık, toplumsal, ekonomik ve kültürel süreçlere tüm bireylerin dâhil edilmesini hedeflemekte; toplumun dezavantajlı kesimlerinin ekonomik fırsatlardan eşit yararlanmasını sağlamaktadır. Bu kapsayıcılık türü, yoksul ve marjinal grupların iş gücü piyasasına katılımını desteklemekte, sosyal haklara erişimini sağlamayı amaçlamaktadır (Corbridge, 2002: 183). Sosyal kapsayıcılık, toplumda ayrımcılığı önlemek, yoksullukla mücadele etmek ve toplumsal refahı artırmak için gerekli insan hakları, eşitlik ve sosyal adalet ilkelerini barındırmaktadır. Küresel düzeyde ise en az gelişmiş ülkeler ve çatışma sonrası toparlanma süreçlerinde olan toplumların kalkınma sürecine eşit katılımını sağlamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, kapasite geliştirme ve teknoloji transferi gibi yaklaşımlar önem arz etmektedir. Sosyal kapsayıcılığın yedi temel gerekçesi insani ve normatif kaygılardan uluslararası toplumsal istikrara uzanan geniş bir yelpaze sunmaktadır (Sen, 2000: 506-507). Öncelikle, en savunmasız kesimlerin temel hak ve onurunu koruma sorumluluğu ve eşitlikçi çerçeve, bu yaklaşımın meşruiyet zemini olarak öne çıkmaktadır. Ekonomik nedenler, yoksulların işgücü ve tüketim pazarlarına dâhil olmasını teşvik ederken, demokratik değerler herkesin refah artışından pay almasını gerekli kılmaktadır. Aynı zamanda halk sağlığı açısından yoksulluk kaynaklı hastalıkları önleyici yatırımlar önem taşımakta, ulusal güvenlik kaygıları ise sosyal riskleri azaltarak toplumsal düzeni korumayı hedeflemektedir. Son olarak, uluslararası boyutta çatışma sonrası süreçlerde veya az gelişmiş bölgelerde kapsayıcı politikaların benimsenmesi, sınır ötesi istikrar ve sürdürülebilirliği destekleyerek ortak kalkınma zemini hazırlamaktadır.

Ekolojik kapsayıcılık, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına ve çevrenin korunmasına odaklanarak kalkınmanın çevresel boyutunu kapsamaktadır. Tarihsel olarak sadece türlerin korunması gibi spesifik sorunlara odaklanan ekolojik kapsayıcılık, günümüzde kalkınma süreciyle iç içe geçmiş bir kavramdır. Kaynak kullanımındaki artış ve ekolojik sınırların aşılması, dünyayı Antroposen Çağı'na sokarak ekosistemlerin dayanıklılığının korunmasını zorunlu hale getirmektedir (Crutzen, 2006: 14). Bu yaklaşım, çevresel sürdürülebilirliği sağlamak adına hem yerel hem de küresel düzeyde ekosistemlerin korunmasını ve kaynakların sürdürülebilir kullanımını gerektirmektedir. Yerel düzeyde, ekolojik kapsayıcılık kaynaklara yerel erişimin korunması ve yerel ekosistemlerin

sürdürülebilirliği anlamına gelmektedir. Ulusal düzeyde ise ekosistem hizmetlerinin sürdürülebilirliği için kaynak yönetiminin doğru yapılması gerekmektedir. Küresel düzeyde ise çevresel kapsayıcılık, doğal kaynakların adil paylaşımını ve çevresel etkilerin azaltılmasını hedeflemektedir. Ekolojik kapsayıcılık, doğal afetlerin etkilerine karşı kırılganlığı azaltmayı amaçlamakta ve yoksul toplulukları iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden koruma çabasını vurgulamaktadır. Aynı zamanda toplumların sınırlı kaynaklar ve ekolojik sınırlar içinde refah sağlaması için tüketim alışkanlıklarını yeniden gözden geçirmesi gerektiğini savunmaktadır.

İlişkisel kapsayıcılık ise giderek artan eşitsizliklerin, yoksulluk ve çevresel bozulmanın toplumdaki yapısal güç ilişkilerinin sonucu olduğunu kabul etmekte ve bu eşitsizliklerin kökenine inen bir yaklaşım sunmaktadır. İlişkisel kapsayıcılık, servet ve kaynakların toplumsal refahı artıracak şekilde adil dağıtılmasını hedeflemekte, güçlü kesimlerin çıkarlarını koruyan ve adaleti zedeleyen yapısal eşitsizliklerin çözülmesini amaçlamaktadır. Doğal kaynakların ekonomik büyüme için öneminin artmasıyla, varlıklı kesimlerin bu kaynakları kontrol etme eğilimi, ekolojik ve toplumsal eşitsizliği artırmaktadır (Harriss ve White, 2006: 1244). Bu durum, zenginlerin çevresel yükümlülüklerden kaçınmasına ve kamu yararı yerine kendi çıkarlarını ön planda tutmalarına neden olmaktadır. İlişkisel kapsayıcılık, bu tür yapısal eşitsizliklerle mücadeleyi gerektirmekte; bu doğrultuda kamu mallarının adil bir şekilde dağıtılmasını ve toplumdaki tüm aktörlerin ortak kurallara tabi olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede ilişkisel kapsayıcılığın temel ilkeleri arasında kamu malları üzerindeki özel kuralların geliştirilmesi, zenginlerin kaynak gaspını engellemek için önlemler alınması ve toplumda geniş çaplı hesap verebilirliğin sağlanması bulunmaktadır. Ayrıca, güç sahibi aktörlerin çevresel ve sosyal sorumluluklardan kaçmasını önlemek amacıyla hukukun üstünlüğünü küresel düzeyde teşvik etmek ilişkisel kapsayıcılığın temel unsurlarındandır.

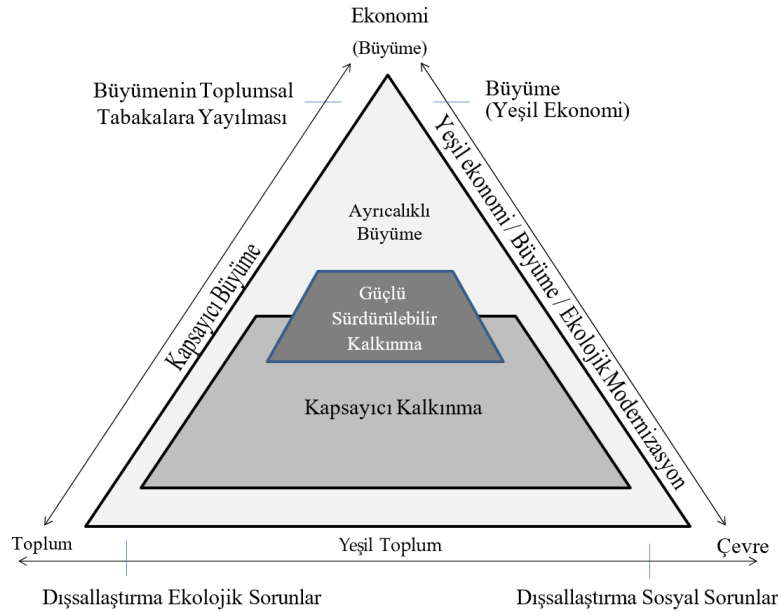
Bu üç kapsayıcılık türü, kapsayıcı kalkınma perspektifinin temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. Sosyal, ekolojik ve ilişkisel kapsayıcılık boyutlarıyla kapsayıcı kalkınma; toplumların ekonomik büyümeye yalnızca mali getiri olarak değil, aynı zamanda sosyal refah ve çevresel dengeyi sağlayan bütüncül bir süreç olarak bakmasını sağlamaktadır. Bu yaklaşımla kapsayıcı kalkınma hem ekonomik performansı artırmayı hem de bu büyümenin toplumsal fayda ve çevresel sürdürülebilirlikle desteklenmesini öngörmektedir. Kapsayıcı kalkınma perspektifi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için ekonomik, sosyal ve çevresel dinamiklerin uyumlu bir şekilde bütünleştirilmesini ve toplumların refahını sağlamak için geniş kapsamlı stratejiler geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu yönüyle kapsayıcı kalkınma, toplumların eşitlikçi, çevre dostu ve sosyal refahı gözetilen bir kalkınma süreciyle sürdürülebilir geleceğe ulaşmasını mümkün kılmaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınma ve Kapsayıcı Kalkınma: Birbirini Tamamlayan Yaklaşımlar

Sürdürülebilir kalkınma ve kapsayıcı kalkınma, çağdaş kalkınma stratejilerinde önemli yer tutan, birbirini tamamlayan ve bütüncül bir kalkınma vizyonu sunan iki temel yaklaşımdır. Sürdürülebilir kalkınma, mevcut nesillerin ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlarken, doğal kaynakların korunması ve gelecek nesillerin de aynı imkânlara erişimini sağlamayı hedeflemektedir. Bu model, çevresel sürdürülebilirliği, ekonomik büyümeyi ve sosyal gelişimi dengelemeyi önceliklendirmektedir ancak kapsayıcı kalkınma ilkeleri ile birleşmeden tam anlamıyla toplumsal adaleti sağlayamamaktadır. Bu bağlamda kapsayıcı kalkınma

sürdürülebilir kalkınmanın temelleri üzerine inşa edilerek ekonomik büyümenin yanı sıra sosyal eşitlik, toplumsal katılım ve çevresel adaleti sağlamaya odaklanmaktadır (Gupta ve Javelin, 2016: 435-436). Yaklaşım, sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik ve çevresel hedeflerine ek olarak, özellikle yoksul, dezavantajlı ve dışlanmış grupların kalkınma sürecine dâhil edilmesini amaçlamaktadır. Kapsayıcı kalkınma, sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutuna daha derin bir yaklaşım getirmekte; toplumun tüm kesimlerinin refahtan eşit şekilde yararlanmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla, sürdürülebilir kalkınmanın uzun vadeli hedeflerine ulaşılması için kapsayıcı kalkınma ilkeleri bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

Bu iki yaklaşım arasındaki bütüncül ilişki, sürdürülebilir kalkınmanın hedeflerinin kapsayıcı kalkınma ilkeleriyle desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. Sürdürülebilir kalkınma, toplumun genel refahını uzun vadede koruma hedefiyle hareket ederken, kapsayıcı kalkınma, bu hedefe ulaşırken hiç kimsenin geride bırakılmamasını garanti altına almaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik çerçevesinde kalkınma modelleri sunarken, kapsayıcı kalkınma bu modellerin herkes için adil bir yapıda uygulanmasını sağlamaktadır. Bu doğrultuda sürdürülebilir kalkınma stratejileri, kapsayıcı kalkınma ile entegre edildiğinde, daha eşitlikçi, katılımcı ve çevre dostu bir kalkınma süreci sağlanmaktadır. Bu iki yaklaşımın entegrasyon sürecinin meydana getirdiği kalkınma potansiyeli aşağıdaki şekil üzerinden açıklanmaktadır:

Şekil 1: Kapsayıcı kalkınma ile sürdürülebilir kalkınma ilişkisi, Gupta ve Javelin, 2016: 435, Şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1, sürdürülebilir kalkınma ile kapsayıcı kalkınmanın birbirini tamamlayan yapısını ve kalkınma süreçlerindeki rollerini bütüncül bir şekilde görselleştirmektedir. Piramidin tabanında yer alan *Kapsayıcı Kalkınma*, sosyal eşitliği sağlama ve dezavantajlı grupların kalkınma süreçlerine katılımını teşvik etmeyi ifade etmektedir. Orta katmandaki *Güçlü Sürdürülebilir Kalkınma*, ekonomik, sosyal ve çevresel hedeflerin dengeli bir şekilde bir araya gelmesini temsil etmektedir. Üst katmanda yer alan *Ayrıcalıklı Büyüme* ise, ekonomik büyümenin toplumsal ve çevresel denge gözetilerek yayılmasını vurgulamaktadır.

Şeklin kenarlarında yer alan *Toplum, Çevre ve Yeşil Ekonomi/Büyüme* kavramları, kalkınmanın yalnızca ekonomik büyüme değil, sosyal refah ve çevresel sürdürülebilirlik hedeflerini de içermesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, büyümenin toplumsal tabakalara yayılması ve ekolojik sorunların dışsallaştırılmasının önlenmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda şekil, kalkınmanın çok boyutlu bir yaklaşım gerektirdiğini ve sürdürülebilir kalkınmanın kapsayıcı kalkınma olmadan tam anlamıyla gerçekleştirilemeyeceğini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, sürdürülebilir kalkınma ve kapsayıcı kalkınma, toplumsal, ekonomik ve çevresel alanlarda kalıcı bir refah yaratmak için birbirini tamamlayan ve destekleyen iki temel kalkınma anlayışıdır. Sürdürülebilir kalkınma, çevresel koruma ve ekonomik dayanıklılık yoluyla uzun vadeli istikrarı amaçlarken, kapsayıcı kalkınma, toplumsal adaletin tesis edilmesini sağlayarak bu hedeflerin tüm kesimlere ulaştırılmasını güvence altına almaktadır. Bu iki yaklaşımın bir arada benimsenmesi, yalnızca ekonomik ve çevresel hedeflere değil, aynı zamanda toplumun tüm kesimlerinin adil bir şekilde kalkınma sürecinden yararlanmasına olanak tanıyan bütüncül bir kalkınma modeli sunmaktadır.

METODOLOJİ

Çalışma, On İkinci Kalkınma Planı'nın sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde belirlenen bölgesel gelişme politika ve tedbirlerini, kapsayıcı kalkınma yaklaşımının sosyal, çevresel ve ilişkisel kapsayıcılık ilkeleri doğrultusunda analiz etmeyi hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda, ikincil veri analizi ve betimsel analiz yöntemleri kullanılarak, kalkınma planının başarıları ve iyileştirmeye açık yönleri bilimsel bir perspektifle ele alınmıştır. Analiz sürecinde, sosyal, çevresel ve ilişkisel kapsayıcılık ilkeleri, çalışmanın temel çerçevesini oluşturan parametreler olarak belirlenmiş ve bu parametreler ışığında On İkinci Kalkınma Planı'nın içerdiği bölgesel kalkınma politika ve tedbirleri detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Benimsenen metodolojik yaklaşım, kalkınma planında kapsayıcı kalkınma ilkelerinin ne ölçüde uygulandığının ve bu ilkelerin sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyum derecesinin ortaya konulmasına katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda, sosyal eşitlik, çevresel koruma ve merkez-yerel yönetim ilişkilerinin güçlendirilmesine yönelik stratejik yaklaşımların uygulanabilirliğini kapsamlı bir şekilde değerlendirmektedir. Elde edilen bulgular, kapsayıcı kalkınma ilkeleri çerçevesinde önerilecek iyileştirme alanlarına ışık tutmayı ve sürdürülebilir kalkınma vizyonuna katkı sağlayacak politika önerileri geliştirmeyi hedeflemektedir. Çalışmanın analiz sürecinde ele alınacak kapsayıcı kalkınma hedefleri ve bu hedeflere ilişkin alt ilkeler ise şöyle belirlenmiştir (Gupta ve Javelin, 2016: 437):

Sosyal Kapsayıcılık İlkeleri:

- Kalkınma fırsatlarının adil paylaşımı ve eşitlik ilkesinin benimsenmesi
- Marjinal grupların bilgi birikiminin kalkınma süreçlerine katılımı
- Savunmasız kesimlere sosyal güvence sağlama
- Dezavantajlı grupların kapasite geliştirme için destek sağlama
- Marjinal grupların kalkınma yönetimine katılımının artırılması

Çevresel Kapsayıcılık İlkeleri:

- Ekosistem sermayesi ve hizmetlerini koruma amacıyla ekosentrik sınırların benimsenmesi
- Çevresel haklar ve risklerin adil paylaşımı
- Kaynak çatışmaları ve iklim değişikliğine karşı savunmasız gruplara yasal koruma
- Çevresel duyarlılığı artırmak için ticaret ve kalkınma araçlarının düzenlenmesi
- Çevresel yönetim süreçlerinde paydaş katılımının sağlanması

İlişkisel Kapsayıcılık İlkeleri:

- Kamu mallarının korunması ve özelleştirilmesinin önlenmesi
- Güçlü aktörlerin kurallardan kaçınmasını engelleyici tedbirler
- Ayrıcalıklı büyümeye yönelik söylemlerin sorgulanması
- Kapsayıcılığı test eden araçlar ve hesap verebilirlik sağlama
- Hukukun üstünlüğünü koruyarak güçlü aktörlerin sınırlanması

Mevcut veriler bu parametreler çerçevesinde ele alınarak betimsel analizle değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda çalışma, Türkiye'nin On İkinci Kalkınma Planı örneğinde sürdürülebilir ve kapsayıcı kalkınma perspektifinin bölgesel gelişme politika ve tedbirlerine ne ölçüde entegre edildiğine dair kapsamlı bir değerlendirme sunmayı hedeflemektedir.

ON İKİNCİ KALKINMA PLANI BÖLGESEL GELİŞME POLİTİKA VE TEDBİRLERİNE İLİŞKİN BULGULAR

Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hazırlanan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanan On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028), Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve çevresel alanlarda sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşması için uzun vadeli bir strateji sunmaktadır. Bu plan, Türkiye'nin 2053 vizyonu doğrultusunda küresel rekabet gücünü artırmayı, toplumsal refahı yükseltmeyi ve çevresel sürdürülebilirliği sağlamayı amaçlamaktadır. Plan, aynı zamanda Covid-19 pandemisinin etkileri, dijitalleşme, iklim değişikliği ve küresel ekonomik dalgalanmalar gibi dinamiklere uyum sağlamayı hedeflemektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 1).

Plan, kalkınma sürecini beş ana eksen üzerinden ele almaktadır. Birinci eksen olan *Ekonomik İstikrar ve Sürdürülebilir Büyüme*, Türkiye'nin makroekonomik dengelerini koruma, katma değerli üretimi artırma ve dışa bağımlılığı azaltma hedeflerini içermektedir. İkinci eksen, *Rekabetçi Üretim ve Verimlilik*, yenilikçi, çevre dostu ve yüksek katma değerli üretim yapısının güçlendirilmesini amaçlamakta; sanayi, tarım ve enerji sektörlerinde dijitalleşme ve çevresel sürdürülebilirlik konularında reform ve teşvikleri içermektedir. Üçüncü eksen olan *Nitelikli İnsan ve Güçlü Toplum*, eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, sosyal refahın artırılması ve genç nüfusun iş gücü piyasasına entegrasyonu gibi hedeflerle toplumun kalkınma sürecine etkin katılımını öngörmektedir. Dördüncü eksen, *Afetlere Dirençli Yaşam Alanları*, doğal afetlere karşı dayanıklı altyapıların geliştirilmesi, sürdürülebilir kentleşme ve iklim değişikliğine uyum politikalarını kapsamaktadır. Beşinci ve son eksen olan *Sürdürülebilir Çevre ve Yeşil Dönüşüm*, karbon emisyonlarının azaltılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının artırılması ve

çevre dostu teknolojilerin yaygınlaştırılması gibi çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine odaklanmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 2).

On İkinci Kalkınma Planı, ayrıca yerel kalkınmanın desteklenmesi, bölgesel eşitsizliklerin azaltılması ve tüm toplum kesimlerinin kalkınma sürecine katılımını sağlamaya yönelik kapsayıcı bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin dijital dönüşüm, yenilikçilik, çevresel koruma ve enerji alanlarında uluslararası standartlarla uyumlu olarak gelişmesini hedeflemektedir. Plan, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve ilgili kamu kuruluşları tarafından uygulamaya konularak Türkiye'nin küresel ölçekte rekabet gücünü pekiştirecek bir kalkınma vizyonu sunmaktadır.

Bölgesel gelişmeye ilişkin belirlediği politika ve tedbirlerle On İkinci Kalkınma Planı, yerel kalkınmanın teşvik edilmesi, bölgesel eşitsizliklerin azaltılması ve tüm bölgelerin ekonomik potansiyelinin etkin kullanımı üzerine odaklanmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 216-219). Belirlenen politika ve tedbirler; bölgesel eşitsizliklerin azaltılması, yerel kaynakların sürdürülebilir kullanımı, yatırım ve istihdamın desteklenmesi, kırsal kalkınmanın güçlendirilmesi, tarımsal üretimin artırılması ve bölgeler arası dijital altyapı farklarının giderilmesine yönelik dijital dönüşüm projelerinin uygulanmasını içermektedir. Bu doğrultuda Türkiye'nin her bölgesinin kalkınma sürecine katılımını destekleme amacı taşıdığı görülmektedir.

Sosyal Kapsayıcılığa İlişkin Bulgular

On İkinci Kalkınma Planı'nda sosyal kapsayıcılık ilkesi kapsamında toplumsal eşitliği sağlama ve dezavantajlı grupların kalkınma süreçlerine etkin katılımını artırmayı hedefleyen pek çok politika ve tedbir geliştirdiği görülmektedir. Bölgesel kalkınmayı hedefleyen bu politikalar sosyal kapsayıcılığı belirli ölçülerde destekleyen yönler içermekte, bazı ilkelerini ise karşılıksız bırakmaktadır. On İkinci Kalkınma Planı'nda yer verilen bölgesel gelişme politika ve tedbirlerinin, sosyal kapsayıcılık perspektifini ne ölçüde sağlandığı aşağıdaki Çizelge ile açıklanmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 216-218):

Çizelge 1: On İkinci Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Politikalarının Sosyal Kapsayıcılık Kapsamında Değerlendirilmesi (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Kapsayıcılık İlkeleri	Politika ve Tedbirler	Başarı ve Sınırlılıklar
– Kalkınma fırsatlarının adil paylaşımını sağlayacak eşitlik ilkelerini benimsemek	887. Bölgelerin potansiyellerini harekete geçirerek gelişmişlik farklarını azaltmak, dirençliliğini artırmak ve afet sonrası iyileşmeyi sağlama.	Bu politika ve tedbirler, düşük gelirli bölgelerde kalkınma fırsatlarına erişim düzeyini artırarak sosyal adaleti güçlendirmekte ve afet sonrası dayanıklılığı artırarak toplumsal eşitlik ve güvence sağlamaktadır.
– Marjinalleştirilmiş grupların bilgi birikimini kalkınma süreçlerine dahil etmek	888.1. Kalkınma ajansları ve bölge kalkınma idarelerinin kapasitelerinin artırılması.	Ancak, marjinal grupların bilgi birikimlerinin ve deneyimlerinin kalkınma sürecine dahil edilmesi sınırlı kalmakta ve kapsamlı bir kapasite geliştirme çalışması bulunmamaktadır. Bu durum, sosyal kapsayıcılık hedeflerini tam anlamıyla sağlamayı zorlaştırmaktadır.
– En savunmasız kesimlere yüksek düzeyde koruma sağlayarak sosyal güvence sunmak	888.2. Bölgesel farklılıkların ölçülmesine yönelik istatistiki altyapının geliştirilmesi.	
– Dezavantajlı grupların kalkınma fırsatlarından yararlanabilmeleri için kapasite geliştirme çalışmalarını hedeflemek	890.2. Düşük gelirli bölgelerde üretim yapısının güçlendirilmesi ve altyapının geliştirilmesi.	
– Kalkınma yönetimi süreçlerine marjinalleştirilmiş kesimlerin katılımını sağlamak	894.1. Depremden etkilenen bölgelerde ekonomik ve sosyal iyileştirme çalışmaları yürütülmesi.	

On İkinci Kalkınma Planı'nın sosyal kapsayıcılık ilkesi kapsamında belirlediği politika ve tedbirler, toplumsal eşitliği sağlamayı ve dezavantajlı grupların kalkınma süreçlerine etkin katılımını artırmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda, düşük gelirli grupların korunması, eğitim ve istihdam olanaklarının artırılması ve kalkınma süreçlerinde fırsat eşitliğinin sağlanması gibi hedefler, planın sosyal kapsayıcılık boyutunda önemli başarılar olarak öne çıkmaktadır. Dezavantajlı grupların sosyal koruma mekanizmaları aracılığıyla desteklenmesi, bu grupların kalkınma sürecine dahil olma potansiyelini artırmaktadır. Ancak, planın uygulama süreçlerinde, marjinal grupların bilgi birikimlerinin karar alma mekanizmalarına dahil edilmesinde eksiklikler bulunmaktadır. Sosyal kapsayıcılık hedeflerinin daha geniş kitlelere ulaşabilmesi için, özellikle kırsal bölgelerde katılımcı süreçlerin geliştirilmesi ve dezavantajlı gruplara yönelik kapsamlı kapasite geliştirme programlarının uygulanması gerekmektedir. Türkiye'de kırsal kalkınma, toprak reformu gibi köklü değişikliklerden katılımcı toplum kalkınması yöntemlerine kadar uzanan, mekânsal ve sektörel boyutları birlikte dikkate alan çok yönlü politikaları içermelidir (Aslan, vd., 2016 : 237-238). Toplumun tüm kesimlerinin kalkınma süreçlerine eşit şekilde dahil edilmesini sağlayacak daha bütüncül politikalar, sosyal kapsayıcılık hedeflerinin etkinliğini artıracaktır.

Çevresel Kapsayıcılığa İlişkin Bulgular

Çevresel kapsayıcılık, On İkinci Kalkınma Planı'nın doğal kaynakların korunması, sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşılması ve iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında belirlediği politikaların temelini oluşturmaktadır. Belirlenen politika ve tedbirler bağlamında çevresel kapsayıcılık perspektifinin ne ölçüde sağlandığı aşağıdaki Çizelge ile açıklanmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 216-218):

Çizelge 2: On İkinci Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Politikalarının Çevresel Kapsayıcılık Kapsamında Değerlendirilmesi (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Kapsayıcılık İlkeleri	Politika ve Tedbirler	Başarı ve Sınırlılıklar
– Ekosistem sermayesi ve hizmetlerini korumak için yerelden küresele kadar bağlamsal olarak uyumlu ve ekosentrik sınırların benimsenmesi	887. Bölgelerin potansiyellerini harekete geçirerek gelişmişlik farklarını azaltmak, dirençliliğini artırmak ve afet sonrası iyileşmeyi sağlamak.	Bu politikalar, çevresel sürdürülebilirliği teşvik ederek uzun vadede doğal kaynakların korunmasına katkıda bulunmakta ve bölgesel düzeyde çevresel farkındalığı artırarak iklim değişikliğiyle mücadeleyi güçlendirmektedir. Ancak, tüm bölgelerin çevresel ve dijital dönüşüm süreçlerine eşit derecede katılımını sağlamak zorlayıcı olabilir ve dönüşüm süreçlerinin yerel ekonomiler üzerindeki etkisini dikkate alan daha kapsamlı analizlerin eksikliği gözlemlenmektedir. Belirlenen politikalar, bölgeler arasında eşitsizlikleri giderme bağlamında kısmi bir ilerleme sağlamakta ancak adil kaynak erişimine ilişkin sınırlılıklar barındırmaktadır.
– Çevresel haklar, sorumluluklar ve risklerin adil bir şekilde paylaşılması	888.3. Bölgesel gelişim için uluslararası iş birliği imkânlarının artırılması.	
– Savunmasız grupların kaynak çatışmaları ve iklim değişikliği etkileriyle başa çıkabilmeleri için yasal koruma ve uyarlanabilir kapasite geliştirilmesi	890.1. “Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi” ve bölge planlarının uygulamaya konulması.	
– Mevcut ticaret ve kalkınma araçlarının çevresel duyarlılık çerçevesinde yeniden düzenlenmesi	891.2. Deprem bölgelerinde tarıma dayalı sanayi ve diğer sektörlerde altyapı güçlendirmesi yapılması.	
– Çevresel yönetim araçlarının belirlenmesi ve uygulanmasında ilgili paydaşların sürece dâhil edilmesi	893.1. Yeşil ve dijital dönüşümde farkındalık çalışmaları yürütülmesi. 893.4. Yeşil dönüşüm kapsamında mesleki eğitim programları uygulanması.	

Çizelgeden görüldüğü üzere On İkinci Kalkınma Planının, çevresel sürdürülebilirliği destekleyen altyapı yatırımları ve enerji dönüşümü politikaları, bu hedeflere yönelik somut katkılar sağlamaktadır. Bölgesel düzeyde doğal kaynakların sürdürülebilir şekilde kullanılması ve çevresel risklerin azaltılması konularında ilerleme sağlanmıştır. Ancak, her bölgenin çevresel ve dijital dönüşüm süreçlerine eşit düzeyde dahil edilememesi, çevresel kapsayıcılık ilkesinin uygulanabilirliğini sınırlamaktadır. Planın çevresel kapsayıcılık boyutunda, bölgesel farklılıkları göz önünde bulunduran daha hedefe yönelik stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, yerel yönetimlerin çevresel sürdürülebilirlik konularında daha aktif rol almasını sağlamak ve bu süreçlere sivil toplum kuruluşlarının katılımını artırmak, çevresel kapsayıcılığın etkinliğini artıracaktır. Bu bağlamda, çevresel adaletin yerel düzeyde daha fazla gözetildiği bir yaklaşım, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma açısından kritik önem taşımaktadır.

İlişkisel Kapsayıcılığa İlişkin Bulgular

İlişkisel kapsayıcılık, merkez ve yerel yönetimler arasındaki iş birliği ve koordinasyonun artırılmasını, kaynakların etkin kullanılmasını ve yerel dinamiklerin kalkınma süreçlerine daha fazla entegre edilmesini hedeflemektedir. On İkinci Kalkınma Planında yer verilen politika ve tedbirler bağlamında İlişkisel Kapsayıcılık perspektifinin ne ölçüde sağlandığı aşağıdaki Çizelge ile açıklanmaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 216-218):

Çizelge 3: On İkinci Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Politikalarının İlişkisel Kapsayıcılık Kapsamında Değerlendirilmesi (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

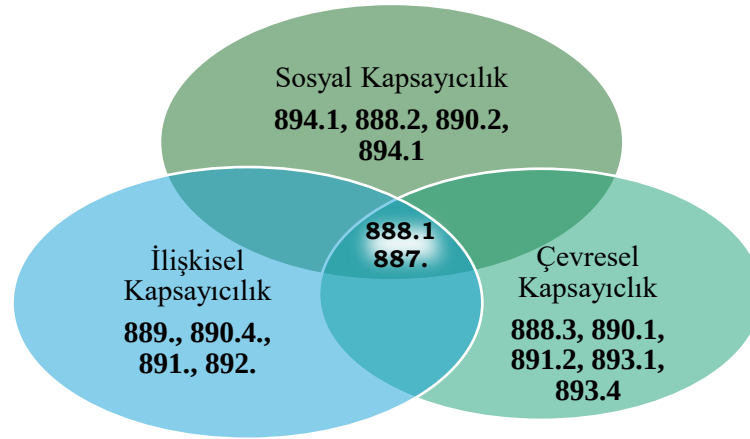
Kapsayıcılık İlkeleri	Politika ve Tedbirler	Başarı ve Sınırlılıklar
– Kamusal mallar üzerinde özel kurallar geliştirmek ve bu malların özelleştirilmesini veya menkul kıymetleştirilmesini önlemek	888.1. Kalkınma ajansları ve bölge kalkınma idarelerinin kapasitelerinin artırılması.	Bu politika ve tedbirler, merkez ve yerel yönetim arasında daha güçlü koordinasyon mekanizmaları kurarak kaynakların verimli kullanılmasını desteklemekte ve gelişmiş bölgelerin küresel rekabet gücünü artırarak ekonomik büyümeyi teşvik etmektedir.
– Tüm düzeylerdeki itici güçleri ele almak ve büyük şirketler ile zenginlerin kurallardan kaçınmalarını engellemek	889. Bölgesel düzeyde verilen mali desteklerin merkezi yönetimle koordineli şekilde uygulanması.	Ancak, güçlü aktörlerin yerel kalkınma politikalarına yönelik etkilerinin sınırlandırılması veya hesap verebilirliğinin sağlanması açısından bazı eksiklikler bulunmaktadır. Ayrıca, yerel toplulukların ve sivil toplum örgütlerinin kalkınma süreçlerine katılımını artıracak mekanizmalar eksik kalmakta ve tüm aktörleri kapsayıcı bir politika yapısı oluşturulamamaktadır. Bu durumlar, ilişkisel kapsayıcılığın tam sağlanmasını engellemektedir.
– Ayrıcalıklı büyümeye yol açan söylemleri sorgulamak ve piyasaların kapsayıcı kalkınma kuralları dâhilinde işlemlerini sağlamak	890.4. Gelişmiş bölgelerin rekabet gücünün artırılması, Ar-Ge altyapısının geliştirilmesi.	
– Kapsayıcılık açısından araçları test etmek ve hesap verebilirliği sağlamak	891. Üretim merkezlerinin liman ve demiryolu bağlantılarının güçlendirilmesi.	
– Güçlü aktörlerin kanun üstünde olmamasını sağlayacak şekilde hukukun üstünlüğünü küresel ve ulusal düzeyde teşvik etmek	892. Sanayi merkezi şehirlerin küresel kent işlevlerinin artırılması.	

İlişkisel kapsayıcılık, merkez ve yerel yönetimler arasındaki iş birliği ve koordinasyonun artırılmasını, kaynakların etkin kullanılmasını ve yerel dinamiklerin kalkınma süreçlerine daha fazla entegre edilmesini hedeflemektedir. On İkinci Kalkınma Planı'nda, bu bağlamda belirlenen politika ve tedbirler, bölgesel kalkınma süreçlerinde yerel yönetimlerin daha aktif bir rol üstlenmesini

desteklemektedir. Ancak, güçlü aktörlerin kalkınma politikalarındaki etkisini sınırlandıracak ve yerel toplulukların karar alma süreçlerine daha fazla dahil edilmesini sağlayacak mekanizmaların eksikliği, ilişkisel kapsayıcılık hedeflerini sınırlamaktadır. Bu bağlamda, yerel düzeyde kapsayıcı kalkınma modellerinin uygulanmasını destekleyecek, topluluk temelli kalkınma yaklaşımlarına öncelik veren politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, yerel ve merkezi yönetimler arasındaki koordinasyonu güçlendiren ve güçlü aktörlerin etkisini dengeleyen bir yönetim modeli, ilişkisel kapsayıcılık hedeflerine ulaşmada önemli bir rol oynayacaktır. Yerel yönetimlerin kaynak yönetimi ve kalkınma süreçlerindeki etkisini artırmak, ilişkisel kapsayıcılık boyutunda daha dengeli ve etkin bir yapının oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

Kapsayıcı Kalkınma Hedeflerinin Dağılımına İlişkin Bulgular

On İkinci Kalkınma Planı'nda yer alan bölgesel gelişim politika ve tedbirlerinin kapsayıcı kalkınma hedefleri doğrultusundaki dağılımı, sosyal, çevresel ve ilişkisel kapsayıcılık ilkeleri çerçevesinde belirgin bir çeşitlilik sergilemektedir. Bu politika ve tedbirler, kalkınma süreçlerinde sosyal adaletin sağlanması, çevresel sürdürülebilirliğin teşvik edilmesi ve merkez-yerel yönetimler arasındaki iş birliğinin güçlendirilmesi hedeflerini eş zamanlı olarak desteklemektedir. Sosyal kapsayıcılık, özellikle dezavantajlı grupların korunması ve kalkınma süreçlerine dahil edilmesi üzerine yoğunlaşırken, çevresel kapsayıcılık doğal kaynakların korunması ve iklim değişikliğiyle mücadeleyle odaklanmaktadır. İlişkisel kapsayıcılık ise paydaşların karar alma süreçlerine katılımını artırmayı ve kaynakların etkin kullanımını sağlamayı hedeflemektedir. Ancak bu dağılım, politika ve tedbirlerin belirli alanlarda yoğunlaştığını ve tüm boyutlar arasında tam anlamıyla dengeli bir uygulamanın henüz sağlanamadığını göstermektedir. Yer verilen politika ve tedbirlerin kapsayıcı kalkınma hedeflerine yönelik genel dağılımı ise şöyledir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023: 216-218):

Şekil 2: On İkinci Kalkınma Planı Bölgesel Gelişim Politikalarının Kapsayıcı Kalkınma Hedeflerine İlişkin Dağılımı, (Yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Şekil 2, On İkinci Kalkınma Planı'nın bölgesel kalkınma hedeflerinin sosyal, çevresel ve ilişkisel kapsayıcılık ilkelerine nasıl dağıldığını yansıtmaktadır. Dağılım, sosyal ve çevresel kapsayıcılık alanlarında yoğun bir politika ve tedbir setine işaret ederken, ilişkisel kapsayıcılıkta daha sınırlı bir temsil olduğunu göstermektedir. Ayrıca, üç ilkenin kesişim noktalarının azlığı, bu boyutların bütünleşik şekilde ele alınmasında eksiklikler bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Bu durum, kapsayıcı kalkınma hedeflerinin daha dengeli ve entegre bir yaklaşımla yeniden değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyüme, sosyal adalet ve çevresel denge arasında bir uyum sağlamayı amaçlayan çok boyutlu bir kalkınma yaklaşımıdır. Kapsayıcı kalkınma ise, bu boyutların bütünleştirici bir çerçevede ele alınmasını ve toplumsal kesimlerin tamamının kalkınma süreçlerine dahil edilmesini hedeflemektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin başarılmasında kapsayıcı kalkınma ilkeleri hayati bir rol oynamaktadır. Bu ilkeler, özellikle bölgesel eşitsizliklerin azaltılması, çevresel sürdürülebilirlik ve toplumsal katılım mekanizmalarının geliştirilmesi konularında stratejik önem taşımaktadır. On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028), Türkiye'nin bu hedeflere yönelik stratejik çerçevesini sunmakta olup, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda belirlenen sosyal, çevresel ve ilişkisel politikalarıyla bu süreçte önemli katkılar sağlamaktadır.

Çalışma, Türkiye'nin On İkinci Kalkınma Planı kapsamında yer alan bölgesel gelişme politika ve tedbirlerini kapsayıcı kalkınma ilkeleri doğrultusunda incelemiştir. Sosyal kapsayıcılık, çevresel kapsayıcılık ve ilişkisel kapsayıcılık çerçevesinde ele alınan bu politikalar, bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi, çevresel sürdürülebilirlik hedeflerinin gerçekleştirilmesi ve yerel yönetimlerin kalkınma süreçlerindeki etkinliğinin artırılmasına yönelik kapsamlı bir analiz sunmaktadır. Çalışma, planın kapsayıcı kalkınma hedeflerine ulaşmadaki başarılarını ve mevcut sınırlılıklarını detaylı bir şekilde değerlendirmiştir. Analiz sonuçları, sosyal kapsayıcılık kapsamında dezavantajlı grupların korunması ve kalkınma süreçlerine katılımının sağlanması noktasında önemli ilerlemeler kaydedildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, bu grupların bilgi birikimlerinin karar süreçlerine daha etkili şekilde dahil edilmesi ve toplumsal katılımı teşvik edecek mekanizmaların geliştirilmesi gerekliliği dikkat çekmektedir. Çevresel kapsayıcılık bağlamında, doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir kullanımının teşvik edilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Ancak, bölgesel düzeyde çevresel dönüşüm süreçlerine eşit katılımın sağlanması için daha kapsamlı bir politika çerçevesine ihtiyaç duyulmaktadır. İlişkisel kapsayıcılık açısından, merkez ve yerel yönetim arasındaki iş birliği ve koordinasyon mekanizmalarının güçlendirilmesi, kaynakların etkin kullanımı açısından kritik bir çerçeve sunmaktadır. Bununla birlikte, güçlü aktörlerin kalkınma politikalarına etkisini sınırlayacak ve yerel toplulukların karar süreçlerine daha aktif katılımını sağlayacak düzenlemelerin eksikliği, bu alandaki temel sınırlılıklar olarak öne çıkmaktadır.

Çözüm önerileri kapsamında, kapsayıcı kalkınma hedeflerine ulaşmak için, toplumsal katılım mekanizmalarının güçlendirilmesi ve dezavantajlı grupların kalkınma süreçlerine daha etkili şekilde entegre edilmesi önerilmektedir. Yerel yönetimlerin ve toplulukların karar alma süreçlerindeki etkinliğinin artırılması, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin başarılmasında kritik bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Çevresel kapsayıcılık açısından, bölgesel çevresel farklılıkların dikkate alınarak daha kapsayıcı bir uyum politikasının benimsenmesi gerekmektedir. Ayrıca, ilişkisel kapsayıcılığın sağlanması adına merkez-yerel yönetim ilişkilerinin güçlendirilmesi ve güçlü aktörlerin politik etkisini dengeleyecek düzenlemelerin hayata geçirilmesi önem arz etmektedir.

Geleceğe yönelik olarak, Türkiye'nin kapsayıcı kalkınma hedeflerini gerçekleştirebilmesi için daha bütüncül ve entegre bir kalkınma yaklaşımının

benimsenmesi gerekmektedir. Yerel dinamiklerin kalkınma süreçlerine daha etkin şekilde dahil edilmesi ve kapsayıcı kalkınma hedeflerine ulaşmada bölgesel eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik stratejik adımların artırılması, mevcut sürdürülebilir kalkınma vizyonunun başarılmasına katkı sunacaktır. Türkiye'nin, ulusal ve uluslararası düzeyde çevresel sürdürülebilirlik, sosyal eşitlik ve ekonomik büyüme hedeflerini bir arada ilerletmek için kapsayıcı kalkınma modelini daha etkin bir şekilde uygulaması, kalkınma sürecinin uzun vadeli başarısını destekleyecektir. Bu çerçevede, çalışmanın sunduğu analiz ve öneriler, gelecekteki politika ve strateji çalışmalarına önemli bir zemin oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgül, U. (2010). Sürdürülebilir Kalkınma: Uygulamalı Antropolojinin Eylem Alanı. *Antropoloji*, (24), 133-164.
- Aslan, S., Demirhan, Y., & Ertaş, M. (2016). Avrupa Birliği katılım öncesi mali yardım aracı kırsal kalkınma bileşeni (IPARD I) ve Mardin iline etkileri. *Akademik yaklaşımlar dergisi*, 7(1), 232-254.
- Ceran, E. B., & Pınar, İ. (2023). Covid 19 Pandemi Süreci Ve Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin Türkiye Bağlamında Örnekler Doğrultusunda İlişkilendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (54), 91-107. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1096485>
- Corbridge, S. (2002). Development As Freedom: The Spaces of Amartya Sen. *Progress in Development Studies*, 2(3), 183-217. <https://doi.org/10.1191/1464993402ps037ra>
- Crutzen, P. J. (2006). The “anthropocene”. In *Earth System Science In The Anthropocene* (pp. 13-18). Berlin, Heidelberg: Springer. https://doi.org/10.1007/3-540-26590-2_3
- Çekici, O., & Bayrakcı, E. (2024). Yoksullukla Baş Etmede Sürdürülebilir Tarım Politikaları. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 87-100.
- Demir, A. (2022). Paris Anlaşması ve 26. Taraflar Konferansı (COP 26)'nda Türkiye değerlendirmesi: yükümlülükler ve sorumluluklar. *Biological Diversity and Conservation*, 15(2), 162-170. <https://doi.org/10.46309/biodicon.2022.1088410>
- Ergün, T., & Çobanoğlu, N. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Etiği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 97-123. <https://doi.org/10.1501/sbeder.0000000041>
- Eşkinat, R. (2016). Binyıl Kalkınma Hedeflerinden Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(3), 267-282.
- Gedik, Y. (2020). Sosyal, Ekonomik Ve Çevresel Boyutlarla Sürdürülebilirlik Ve Sürdürülebilir Kalkınma. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(3), 196-215.
- Gupta, J., & Vegelin, C. (2016). Sustainable Development Goals And Inclusive Development. *International environmental agreements: Politics, law and economics*, 16, 433-448. <https://doi.org/10.1007/s10784-016-9323-z>
- Gürlük, S. (2001). Dünyada ve Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları ve Sürdürülebilir Kalkınma. *Uludağ üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 19(4).

- Halkos, G., & Gkampoura, E. C. (2021). Where do we stand on the 17 Sustainable Development Goals? An overview on progress. *Economic Analysis and Policy*, 70, 94-122. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2021.02.001>
- Harriss-White, B. (2006). Poverty and capitalism. *Economic and Political Weekly*, 1241-1246. <https://www.jstor.org/stable/4418024>
- Karakaya, E. (2016). Paris İklim Anlaşması: İçeriği ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 1-12. <https://doi.org/10.30803/adusobed.188842>
- Ozan, M. S. (2024). Kamu Yönetiminde Küreselleşme: Uluslararası Norm ve Standartlara Uyum. *UMTEB – XV International Scientific Research Congress*, March 24-25 Jakarta, Endonezya. <https://www.umteb.org/tr/books>
- Ozmehmet, E. (2008). Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 3(12), 1853-1876.
- Ruggerio, C. A. (2021). Sustainability and Sustainable Development: A Review of Principles and Definitions. *Science of the Total Environment*, 786, 147481. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2021.147481>
- Sen, A. K. (2000). What is Development About. *Frontiers of Development Economics: The future in perspective*, (1), 506-513.
- Seydioğulları, H. S. (2013). Sürdürülebilir Kalkınma İçin Yenilenebilir Enerji. *Planlama Dergisi*, 23(1), 19-25. <https://doi.org/10.5505/planlama.2013.14633>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (2023, 31 Ekim). On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028), 11 Nisan 2024 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf, adresinden edinilmiştir.
- Tıraş, H. H. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 57-73.
- Yeni, O. (2014). Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma: Bir Yazın Taraması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 181-208.